विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्ष (कोष नं. ५९८) को आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता
रुद्रनाथ दाहाल
त्रि.वि.दर्ता नं. : ६०७१९-८८
परीक्षा रोल नं.:२२२००४२ (द्वितीय बर्ष- नियमित)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा सङ्काय बरुण बहुमुखी
क्याम्पस शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
खाँदबारी, संखुवासभा
२०७१

विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको प्रभाव
रुद्रनाथ दाहाल
२०७१

विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्ष (कोष नं. ५९८) को आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता
रुद्रनाथ दाहाल
त्रि.वि.दर्ता नं. : ६०७१९-८८
परीक्षा रोल नं.:२२२००४२ (द्वितीय बर्ष- नियमित)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा सङ्काय बरुण बहुमुखी
क्याम्पस शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
खाँदबारी, संखुवासभा
२०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक, व्यवस्थापन र शिक्षाशास्त्र अध्ययन सङ्काय
वरुण बहुमुखी क्याम्पस
खाँदबारी, संखुवासभा
(जनस्तरमा सञ्चालित)
स्थाः २०४३

फोन नं. ०२९-५६०१९५
०२९५६०६९५

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय, बरुण बहुमुखी क्याम्पस शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागको स्नातकोत्तर तहका शोधकर्ता रुद्रनाथ दाहालले विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको प्रभाव शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निजवाट तयार पारिएको यस अध्ययनवाट म सन्तुष्ट छु र यसको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सन्तोष कुमार बराल
(शोध निर्देशक)

मितिः २०७२/०२/०१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक, व्यवस्थापन र शिक्षाशास्त्र अध्ययन सङ्काय
वरुण बहुमुखी क्याम्पस
खाँदबारी, संखुवासभा
(जनस्तरमा सञ्चालित)
स्थाः २०४३
फोन नं. ०२९-५६०१९५
०२९५६०६९५

मूल्याङ्कन समितिको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय, बरुण बहुमुखी क्याम्पस शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तहका शोधकर्ता रुद्रनाथ दाहालले विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको प्रभाव शीर्षकको यो शोधपत्र मूल्याङ्कनको लागि स्वीकार गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१	क्याम्पस प्रमुख टीकाराम गुरुङ्ग	अध्यक्ष	
२	सन्तोषकुमार बराल	शोध निर्देशक	
३	मोहनमणी पोखेल	बाह्य सुपरिवेक्षक	

मितिः २०७२/०२/०६

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर क्याम्पस, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तरर्गत आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि स्नातकोत्तर तहमा विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको प्रभाव शीर्षक अन्तरर्गत अध्ययन गरिएको शोधपत्रले शिक्षामा लैङ्गिक असमानता कम गर्नका लागि उपयोगी हुने कुरामा विश्वास लिएमा छु ।

यस शोधपत्र तयार पार्न शोधपत्रको शुरुदेखि अन्त्य सम्म आवश्यक मार्गनिर्देशन, सहयोग तथा सुझाव दिनुहुने शोध निर्देशक स. प्रा.श्री सन्तोष कुमार बराल प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस क्याम्पसका प्राध्यापकहरुको सल्लाह सुझाव प्रति आभार प्रकट गर्दछु । साथै शोध पत्र तयार पार्नका लागी आवश्यक सामग्री जुटाउनमा सहयोग गर्नुहुने जि.शि.का. संखुवासभा, बरुण बहुमुखी क्याम्पस, खाँदबारी नगरापलिका र बरुण बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय शाखाका कर्मचारी प्रति आभारी छु ।

शोध कार्यको सिलसिलामा आवश्यक सुचना तथा तथ्याङ्कहरु र सुझावहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सम्वन्धित विद्यालयका प्र.अ. तथा प्रिन्सिपलज्यूहरु, शिक्षकहरु, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु, शिक्षाविदहरु, अभिभावक तथा विद्यार्थीहरुको अमूल्य सहयोग र सुझावलाई अविस्मरणीय रुपमा लिएको छु ।

यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर प्रिन्ट गरी सहयोग गर्नुहुने नेशन कम्प्युटर सेन्टर, खाँदबारीका प्रो दुर्गाबहादुर थापा प्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रबाट सम्वन्धित विषयमा जिज्ञासा राख्ने नीति निर्माता व्यक्ति संघसंस्था तथा विद्यार्थीलाई सहयोग पुग्ने आशा लिएको छु

अन्त्यमा शोध लेखनको आवश्यक अनुशासनको यथासक्य परिपालना गर्दै तयार पारिएको यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि शिक्षा शास्त्र विभाग, बरुण बहुमुखी क्याम्पस, खाँदबारी समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी

शोधसार

बदलिदै गरेको विश्व परिवेशसँगै शैक्षिक क्षेत्रमा विभिन्न परिवर्तनहरु भएका छन् । नेपाल गरिव तथा विकाशोन्मुख मुलुक भएका कारण यहाँको शैक्षिक अवस्था दयनीय छ । आधाभन्दा बढी हिस्सा ओगटेका महिलाहरु अझै पनि शैक्षिक अवसरबाट बञ्चित छन् । पुरुष सरह शिक्षाको अवसर प्राप्त गर्न सकिरहेको अवस्था छैन । त्यसैले प्रस्तुत अनुसन्धानमा शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको स्थितिको लेखाजोखा गर्ने, यसलाई असर पुऱ्याउने तत्वहरुको पहिचान गर्ने र सुधारात्मक उपायहरु सहित सुझाव पेश गर्ने उद्देश्य राखिएको थियो । उपर्युक्त उद्देश्य पुरा गर्नका लागि संखुवासभा जिल्लाका खाँदबारी नगरपालिका भित्र रहेका ३ वटा सामुदायिक र २ वटा संस्थागत विद्यालयलाई लिइएको थियो । अर्न्तवार्ताका लागि ५ वटै विद्यालयबाट १०/१० जना छात्राहरु र २/२ जना छात्रहरु छनौट गरिएको थियो । अभिभावक मध्येबाट ३० जना अभिभावक छनौट गरिएको थियो । प्र.अ. तथा शिक्षाविद्हरुसँग अध्ययनलाई निष्कर्षमा पुऱ्याउनका लागि अर्न्तवार्ता लिइएको थियो । साथै यस विषयसंग सम्वन्धित पूर्वसाहित्यको समेत अवलोकन गरिएको थियो ।

प्रस्तुत अध्ययनबाट छात्रहरुको तुलनामा छात्राहरुको विद्यालय सहभागिता र शैक्षिक उपलब्धि कम पाइयो । यसका पछाडि अभिभावक प्राय : अशिक्षित र कमजोर आर्थिक अवस्था, सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले शिक्षामा छात्रछात्राहरुको असमानता रहेको पाइयो । शिक्षित अभिभावकले छोरीलाई छोरा सरह विद्यालय भर्ना गरी समान शिक्षा दिनुका साथै चेतनशील रहेको पाइयो । सामुदायिक विद्यालयका अभिभावकभन्दा संस्थागत विद्यालयका अभिभावकहरु आफ्ना बालबालिकाको शिक्षाप्रति चेतनशील रहेको पाइयो । खासगरी सरकारी स्तरबाट २ किसिमका विद्यालय संचालन हुनु, निजी र महंगो विद्यालयमा सबै अभिभावकले बालबालिकालाई पढाउन नसक्नु, लगानी नगरेको विषयमा चासो नदेखाउनुले गर्दा सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर घट्दै गएको पाइयो । अधिकांश छात्राहरु सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने हुँदा उनीहरु सबै अवसर समान रुपमा लिन नसक्नुले पनि लैङ्गिक असमानतालाई थप बल पुऱ्याएको देखियो । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयमा छात्रहरुको भर्ना धेरै र सामुदायिक विद्यालयमा छात्राहरुको भर्ना धेरै हुनुले पनि विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानतालाई प्रष्ट पारेको देखियो ।

यस सोध कार्यसंग सम्वन्धित लेख तथा अध्ययन अनुसन्धान तथ्याङ्क विश्लेषणबाट परम्परादेखि छोराछोरीमा हुँदै आएका सामाजिक भेदभाव अझै पनि कायमै रहेको देखिन्छ। लैङ्गिक असमानता कम गर्न महिलाको घर भित्रको कामको मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ । छोरा छोरी प्रतिको अभिभावकको धारणालाई परिवर्तन गर्न अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी उनीहरुलाई चेतनशील बनाउनु पर्ने जस्ता सुझावहरु पेश गरिएको छ।

लैङ्गिक असमानाता कम गर्न छोराछोरीलाई शिक्षामा बराबर लगानी, अवसर र सहभागी बनाउनु पर्छ। तव मात्र विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक असमानतालाई कम गर्दै लैजान सकिन्छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ। उपरोक्त सबै तथ्यहरुलाई ६ अध्याय र ५४ पेजमा समेटिएको छ।

विषय सूची

शोधनिर्देशिकाको सिफारिस	i
मूल्याङ्कन समितिको सिफारिस	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
शोधसार	iv

परिच्छेद एकः

परिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	६
१.३	अध्ययनको उद्देश्यहरु	७
१.४	अध्ययनको औचित्य	७
१.५	अध्ययनको सीमा	७
१.६	अध्ययनको संगठन	८

परिच्छेद दुईः

अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका तथा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१	सामान्य समिक्षा	९
२.२.	सैद्धान्तिक समिक्षा	९
२.३	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१०

परिच्छेद तीनः

अनुसन्धान विधि

३.१. अनुसन्धान ढाँचा १६
३.१ नमुना छनौट १६
३.२ तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति १७
३.२.१ प्राथमिक तथ्याङ्क १७
३.२.२ द्वितिय तथ्याङ्क १७
३.३ तथ्याङ्क संकलन विधि १७
३.३.१ अवलोकन १८
३.३.२ प्रश्नावली १८
३.३.३ अन्तर्वाता १८
३.४ तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण तथा विश्लेषण १८

परिच्छेद चारः

तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण तथा विश्लेषण

४.१ शिक्षामा लैङ्गिक असमानताको प्रभाव १९
४.१.१ राष्ट्र, जिल्ला र नगरपालिकाको जनसंख्या विवरण २०
४.१.२ उमेर तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्या विवरण २०
४.१.३ नेपाल, सङ्खुवासभा जिल्लाको (५-१६) वर्ष उमेर तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्या विवरण २१
४.१.४ सङ्खुवासभा जिल्लाको लिङ्गको आधारमा विद्यार्थी भर्ना २१
४.१.५ खाँदबारी नगरपालिको लिडको आधारमा विद्यार्थी भर्ना विवरण २२
४.१.६ नमुनामा परेका विद्यालयमा छात्र/छात्राहरुको भर्नाको अवस्था २३
४.२ शिक्षामा लैङ्गिक समानतामा असर हुने कारण ३३
४.२.१ समाजको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा राजनैतिक अवस्थाले शिक्षाको लैङ्गिक समानतामा पारेका प्रभाव ३५
४.३ शिक्षामा लैङ्गिक समानताका लागि सुधारात्मक उपाय सहित सुझाव पेश गर्न ३६

परिच्छेद पाँचः
सारंश, निस्कर्ष तथा सुझाव

५.१ निस्कर्ष ३८
५.२ सुझावहरु ४२
१. सम्बन्धित अभिभावकको लागि
२. नीति निर्माणकर्ताको लागि सुझाव
३. शिक्षकको लागि सुझाव
५.३ थप अध्ययनका लागि सिफारिस
सन्दर्भ सामग्री ४४
अनुसीचहरु